

ФОРМУВАННЯ ПРАВОКОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ: ГЕНЕЗА ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються деякі аспекти формування правокомпетентної особистості. Автор акцентує увагу на з'ясуванні поняття "особистість". Висвітлено деякі аспекти проблеми формування правової компетентності майбутнього фахівця; окреслено головні підходи щодо розуміння співвідношень понять "компетенція", "компетентність", "правокомпетентна особистість".

Ключові слова: компетентність, компетенція, формування правокомпетентної особистості, ключові компетенції.

И. Галушак. Формирование правокомпетентной личности специалиста: генезис постановки проблемы. В статье рассматриваются некоторые аспекты формирования правокомпетентной личности. Автор акцентирует внимание на выяснении понятия "личность". Освещены некоторые аспекты проблемы формирования правовой компетентности будущего специалиста; определены главные подходы к пониманию соотношения понятий "компетенция", "компетентность", "правокомпетентная личность".

Ключевые слова: компетентность, компетенция, формирование правокомпетентной личности, ключевые компетенции.

I. Galushchak. Formation of personality pravokompetentnoyi expert: genesis problem definition. The article discusses some aspects of pravokompetentnoyi personality. The author focuses on clarifying the concept of "personality." The article deals with some aspects of formation of legal competence of the future expert outlines the main approaches to understanding the relationships of concepts "competence", "competence", "pravokompetentna personality."

Keywords: competence, competence, formation pravokompetentnoyi personality core competencies.

Мета: теоретично обґрунтувати освітню компетентність та її необхідності для формування правокомпетентного фахівця.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Приєднання України до Болонського процесу потребує переходу вищої школи на нову концепцію підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців, які володіють професією, здатні ефективно і творчо працювати на рівні світових та європейських стандартів у мінливих умовах ринку, готові до постійного професійного розвитку, соціальної і професійної мобільності. Розв'язання цього завдання забезпечується реалізацією компетентнісного підходу у вищій професійній освіті.

Правова компетентність майбутніх фахівців є їх принципово важливою особистісно професійною характеристикою. Тому цілком виправданим бачиться науковий і практичний інтерес дослідників до розробки детермінантів процесу формування правової компетентності майбутніх фахівців на основному етапі їх професійного становлення у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення психолого-педагогічної літератури засвідчило наявність праць, у яких висвітлено різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців. Достатньо уваги приділено вченими проблемам правового виховання особистості (О. Аграновська, Л. Балін, В. Головченко, Н. Еліасберг, М. Кейзеров, В. Котюк, В. Оксамитний, Т. Почтар, О. Скакун, М. Смоленський, А.С-таканков, О. Татаринцева, В. Тищенко, М. Фіцула, О. Шевчук та ін.); формування правової культури та правової свідомості майбутнього педагога (Г. Васянович, В. Владимиrowa, М. Городиський, І. Дарманська, Я. Кічук, Л. Мацук, М. Подберезський, І. Романова, О. Саломаткін, Н. Яковлева та ін.), формування правової компетентності особистості (С. Воеводіна, С. Гурін, Я. Кічук, П. Лежнев, О. Панова, Н. Саприкіна, І.Серяєва, О. Черемісіна та ін.).

Дослідники, які вивчають феномен правової компетентності студентів, у зв'язку з виконанням ними професійних функцій (Т. Волох, В. Олійник) цілком правомірно його пов'язують, по-перше, із ставленням особистості до права "як соціальної, державної та особистісної цінності, що обумовлює намагання пост-

ійно отримувати, розширювати арсенал засобів визначення та вирішення правових проблем"; по-друге, із правовою освіченістю "як сукупністю знань з проблем права"; по-третє, з правовою готовністю – наявністю "вмінн з вирішення конкретних правових питань" [4]. Існує думка про безпосередній зв'язок правової компетентності з деонтологічними якостями випускника – з морально-етичними нормами, яких він має дотримуватися (О. Панова). Визначаючи функції правової компетентності службовців, деякі дослідники (В. Варуков) доводять, що така якість є складовою професіоналізму. Правова компетентність вивчається й у контексті підготовки фахівця у вищій школі (М. Горбушина, С.Гурин, І. Серяєва). Цілком умотивованим є висновок, якого доходять учені: наявність правової культури особистості передбачає існування правової компетентності в будь-якій її діяльності. Дане судження поділяємо, оскільки саме правова культура особистості є, з одного боку, відбиттям її рівня оволодіння правовою галуззю знань або діяльністю, а з іншого – утілюється в результатах діяльності правового характеру; виключна значущість цього утворення у цілісній особистісній структурі пов'язана з функцією регуляції процесу пізнання, поведінки, комунікації, оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логіка дослідження вимагає звернутись до з'ясування поняття "особистість". Зауважимо, що даний термін входить до концептуального апарату різних наук – філософії, психології, соціології, педагогіки тощо й має різні інтерпретації в сучасних працях. У межах парадигми означених дисциплін феномен "особистість" трактується як порівняно стабільна організація мотиваційних нахилів, що виникають у процесі діяльності щодо взаємодії між біологічними мотивами із соціальними і фізичними умовами. У повсякденному розумінні особистість розглядається як стиль життя індивіда чи характерний спосіб реагування на життєві проблеми.

Як зазначає В. Давидова, поняття "особистість" охоплює два різні аспекти явища: особистість як продукт суспіль-

ного розвитку та особистість як активний учасник трудової й пізнавальної діяльності. Безумовно, що особистість формується своєю епохою, її суспільною свідомістю, психологією, культурою, системою дозволів та заборон; вона входить до систем рольових функцій, наказів та очікувань, тобто є похідною соціального середовища, тому що формується цим середовищем [1, 118].

У вітчизняній психології особистість характеризується такими психічними властивостями: а) активністю – прагненням суб'єкта вийти за власні межі, діяти за рамками вимог ситуації та рольових приписувань; б) спрямованістю – стійкою системою домінуючих мотивів (інтереси, переконання, потреби, ідеали тощо); в) глибинними "смысловими структурами" (за Л. Виготським), що зумовлюють її свідомість і поведінку, дещо стійкими до мовних і мовленнєвих впливів; г) ступенем усвідомленості свого ставлення до дійсності (взаємини, настанови тощо).

Особистість як суб'єкт міжособистісних взаємин виявляє себе в трьох репрезентаціях: 1) особистість як порівняно стійка сукупність її інтеріндивідуальних якостей (її характер, темперамент, здібності, мотиви, специфіка прояву всіх психічних процесів); 2) особистість як включеність індивіда до простору міжіндивідуальних зв'язків, взаємин, взаємовідносин, коли особистісне виступає як групує, а групує як особистісне; 3) особистість як "ідеальна представленість" індивіда в життєдіяльності інших людей. З психологічного погляду, розвиток особистості, усіх її психічних якостей, властивостей і процесів відбувається в умовах соціалізації індивіда та його навчання і виховання.

Так, Новітній філософський словник подає таке визначення: "особистість, персона – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства; конкретна, цілісна людська індивідуальність в єдності її духовних, соціальних і природних якостей" [8, 488]. Як бачимо, поняття "особистість" здебільшого співвідноситься з термінами "індивід" і "індивідуальність".

Перейдемо до аналізу основних понять – "компетенція", "компетентність", "правокомпетентна особистість". Їх диференціюють відомі російські вчені А. Хуторський та В. Краєвський. Виходячи з того, що в перекладі з латинської мови слово "competentia" означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід, компетентність у певній галузі трактується як "володіння відповідними знаннями й здібностями,

які дозволяють ґрунтовно робити висновки про цю галузь і ефективно діяти в ній" [3, 9], тобто компетентність є результатом набуття компетенції.

Отже, В. В. Краєвський, А. В. Хуторський пропонують розвести ці терміни, використовувати їх паралельно, але вкладаючи в них різний смисл: компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів в процесів та необхідними для якісної продуктивної дії стосовно них; компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності.

Тобто компетенцію, за А. Хуторським, потрібно розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки учня, а компетентність – як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності. Аналогічне розведення понять пропонує А. Дахін, говорячи про освітню компетенцію та освітню компетентність. Перша як рівень розвитку особистості учня пов'язана з якісним опануванням змісту освіти, друга – це здатність учня здійснювати складні культуровідповідні види діяльності. Отже, освітня компетентність – особистісна якість, що вже склалася.

У вітчизняній літературі вживаються поняття "компетентність" та "компетенція". С. Бондар подає таке визначення: "Компетенції – це здатність розв'язувати проблеми, що забезпечується не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів" [5].

С. Шишов тлумачить компетенцію як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню. "Компетенція не зводиться ні до знань, ні до навичок, бути компетентним не означає бути ученим чи освіченим", – наголошує вчений [6].

І. Родигіна, провівши глибокий аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури щодо даної проблеми, зазначає, що поняття "компетенція" традиційно вживається у значенні "коло повноважень", у той час як "компетентність" пов'язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Тому доцільно в педагогічному сенсі послуговуватися саме терміном "компетентність".

Таким чином, якщо компетенція подається як задана норма, вимога до підготовки фахівця, то компетентність пояснюється як сформована якість, результат діяльності, "надбання" студента.

Виходячи зі співвідношення понять "компетентність", "компетенція", "ключова компетенція", розглядаємо правову

компетентність особистості як інтегровану за характером і з наявними ознаками "ключовою" (багатофункціональність, багатовимірність, надпредметний і міждисциплінарний характер), що зумовлено, по-перше, виключним значенням притаманних праву управлінських функцій як для особистості, так і для суспільства; по-друге, невід'ємним виявом протягом усього життя людини, оскільки у процесі взаємодії особистості й суспільства завжди наявні соціально-правові аспекти.

Стосовно поняття "компетентність", то здебільшого науковці єдині у його розумінні, з одного боку, як результату набуття особистістю знань, умінь, навичок і певного досвіду, що дозволяють брати участь у розв'язанні певного кола виробничих питань, а також самому їх вирішувати; з іншого – рівня освіченості особистості, обумовленого ступенем оволодіння теоретичними засобами як пізнавальної, так і практичної діяльності.

Зазначимо, що феноменологія правової компетентності особистості досліджується сучасними науковцями (В. Варуков, Т. Волох, О. Панова, В. Персицька, В. Олейник), однак залишає свою дискусійність особливо в контексті проблематики вищої школи.

З'ясовано сутність поняття "правова компетентність фахівця", яку з урахуванням специфіки його університетської професійної підготовки подаємо як складну особистісно професійну якість, змістовим ядром якого є ціннісне ставлення до діяльності, компетенції: "знати", "вміти", "досягати", "відповідати". Виявом означеної категорії виступає потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають правові різновиди культури, а опосередковане – духовність особистості, правовий зміст свідомості суспільства.

Отже, правова компетентність як особистісно-професійна якість, відбивається через характер ставлення до діяльності та певні компетенції.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та якостей, а оволодіння сукупністю освітніх компонентів, що мають особистісно діяльнісне спрямування. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає розвиток:

- теоретичного компонента правової компетентності, який забезпечує майбутнього фахівця правовими знаннями, що сприяють успішній організації професійної діяльності та здійсненню правового виховання, створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості,

тобто систему підходів до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища;

- практичного компонента правової компетентності майбутнього фахівця, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність вирішувати завдання правової діяльності. Це інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, виховні, рефлексивні, емоційно-вольові вміння і навички;

- особистісного компонента правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість й активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм), особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Доведено й фундаментальне значення у правовій компетентності правової свідомості, що включає правову ідеологію та правову психологію – своєрідні "фільтри" усіх факторів, які впливають на право взагалі і правову поведінку особистості зокрема.

Як зазначалось, правова свідомість особистості та її поведінка є виявом правової культури.

Визначити поняття "правова компетентність" майбутнього фахівця, власне, означає розкрити його зміст на вищому рівні узагальнення, уточнивши найбільш виражені ознаки.

Генеza правової компетентності особистості міститься у площині її правової і професійної культури.

Складовими правової культури особистості сучасні дослідники виокремлюють її правову свідомість та правову поведінку. Деякі з них проблему "компетентності носіїв" правової свідомості і правової культури називають проблемою "компетентної правової свідомості". Вважається, що саме осмислення правової свідомості в зазначеному контексті зумовлює визнання, що в структурі цього явища домінуючого значення набуває правове мислення, яке у сукупності з правовими знаннями і складає основу "компетентної правової свідомості". Зазначене вимагає зміни акцентів в освіті студентів. Ось чому можна погодитися, що правова компетентність припускає знання про значення, основні сфери й механізми правового регулювання суспільного життя; уміння виділяти правові аспекти життєвих ситуацій і визначити доцільність їх вирішувати саме правовими шляхами; встановлення оптимуму правової інформації, уміння бачити пра-

вові наслідки рішень, що схвалюються, і дій, що здійснюються, здатність до аналізу правових ситуацій життєдіяльності; готовність і вміння використовувати механізми й засоби правового вирішення проблем, зокрема правової дії на іншу людину. Якщо це трансформувати на умовно окреслене "ядро" компетентності як педагогічного явища, то видається можливим прогнозувати прицільний вплив на правову освіченість майбутніх фахівців, уміння й досвід, здатність до правозахисних дій та їх оцінки, на збагачення мотиваційної сфери і професійної готовності до правозахисної діяльності.

Модельне уявлення про процес формування правової компетентності майбутнього фахівця дозволяє не тільки опиратися на його структурно-компонентний склад, критерії та показники прояву, а й окреслити поле функціонування – педагогічні умови, що сприяють результативності.

Отож правова компетентність – інтегративна особистісно-професійна якість майбутнього фахівця, який репрезентує "професію захисту"; виявом цієї якості є потенціал здатності особистості, безпосереднє підґрунтя якого складають соціально-педагогічний і правовий різновиди культури, а опосередковано – духовність особистості, соціально-правовий зміст свідомості суспільства.

Методологічні орієнтири, що були покладені нами в основу вивчення феномена "правова компетентність", і дослідження своєрідності процесу формування зазначеної особистісно професійної якості майбутнього фахівця на етапі його професійної підготовки у вищих закладах, зумовили пошук сукупності тих педагогічних умов, за яких можливе прогнозування стійких позитивних результатів.

Ми виходили з розуміння правової компетентності фахівця як важливої інтегративної особистісно професійної якості, підґрунтям якої виступають знання особистості та її досвід поведінки у правовій сфері життєдіяльності, а виявом – спроможність орієнтуватися у ситуаціях, пов'язаних із правовими відносинами.

Правокомпетентна особистість розглядається нами як інтегроване утворення, яке представлено єдністю особистісного, операційного, процесуального та оцінювального компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну правову діяльність та творчу самореалізацію особистості. Так, особистісна складова проявляється в мотивації вибору правомірних варіантів поведінки, гносеологічна – у правових знаннях; виявом операційного компонента виступають пізнавальні та практичні вміння поводи-

тися у сфері правового регулювання; процесуальна ж складова відбиває технологічні аспекти законослухняної діяльності, оцінювальний компонент репрезентує комплекс ставлень особистості до порушень законності та правопорядку.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Правова компетентність є життєво важливою, оскільки будь-який віковий період людини вимагає спроможності співвідносити свої дії з чинним законодавством, актуалізуючи погляди, уявлення, переконання стосовно того, що є правомірним або неправомірним. Зауважимо, що сучасна юридична педагогіка конкретизує якості, які характеризують соціальний бік правомірної поведінки особистості.

Подальші наукові розвідки в даному напрямі спрямовуватимемо на поглиблення теоретичного обґрунтування та розробку педагогічної технології формування правової компетентності майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидов В. Фактори формування національної мовної особистості / Вікторія Давидова // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 117–120.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 3–10.
4. Олійник В. Теоретичні та практичні аспекти проблеми формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної освіти / В. Олійник // Обрії. – 2007. – № 2 (25). – С. 25–31.
5. Пиращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи / Л. І. Пиращенко. – К. : К.І.С., 2004. – С. 73–84.
6. Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Д. Равен; [пер. с англ.]. – М. : Когито-Центр, 1999. – 124 с.
7. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової освіти студентів / І. А. Романова // Педагогіка та психологія: [зб. наук. праць] / [За ред. І. Ф. Прокопенка, В. І. Лозової]. – Харків : Курсор, 2008. – Вип. 33. – С. 26–35.
8. Философский словарь / [авт. кол. И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Липецкий, А. В. Шуба. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.